

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

A szombatos kódexek bibliográphiája különös tekintettel azok énektartalmára. Irta: *Thúry Zsigmond*. (Mezőtúr, 1912. 8-r. 161 l. Ára 5 korona.)

Néhány évvel ezelőtt az Erdélyi Múzeum Egyesület bölcsészeti szakosztályának felolvasó ülésén hallottuk először Thúry Zsigmondot, amikor a szombatosok több kéziratos művét bemutatta. Úgy látjuk az előttünk fekvő munkából, hogy az akkori előadó a megkezdett úton tovább haladva, szép eredménnyel dolgozott és mintegy hatvan kéziratos imádságos és énekes könyvről ad értékes könyvészeti ismertetést. Mennyire eredményes a munkája, azonnal kitűnik, ha egy pillantást vetünk a szombatosok irodalmi maradványainak felszínre kerülésére. Az Új Magyar Múzeum 1850-ik évfolyamában Lugossy József ismerteti az első szombatos kódexet, nem remélve, hogy több is előkerül, de már a következő évfolyamban Kriza János ismeriet egy másikat; az 1861-ben meginduló Keresztény Magvető szinte minden évfolyamában találunk szombatos vonatkozású cikket és dolgozatot; különösen említésre méltó itt a Boros György dolgozata: „A szombatosok irodalmi maradványai és vallásos nézeteik“,¹ aki mint egyházi író foglalkozott a kezébe kerülő munkákkal. De az irodalmi emberek figyelme sem csökken irántuk, Nagy Sándor ismerteti hét újabb kéziratos művet, Kohn S. nagy terjedelmű könyve írásakor valami harmincról tesz említést (1890-ben), később az évek haladásával úgy szaporodik az anyag, hogy Thúry 1912-ben hatvanegy szombatos kódexről tud. Ez a szám azonban korántsem teljes, hiszen a Magyar Könyvszemle 1913-ik évfolyamának 2. számában Marmorstein Artur még háromról ad hírt, amelyek Angolországban az egyik zsidó főrabbi birtokában vannak.²

¹ 1886. XXI évf.

² Már Thúry felhívta a figyelmet rájuk (i. m. 122. l.).

A szombatos kézirati műveknek ez a nagy száma érthetővé tenné, hogy a figyelem feléjük forduljon, mégis az egy Thúryn kívül senkit sem tudunk, aki behatóbban foglalkozna velük. Úgy látszik, a felekezet megszűnése után emléküknök hű gondozója sem maradt. A Keresztény Magvető korábbi évfolyamaiban még elég gyakran találkozunk velük; az unitáriusok és szombatosok tényleges és állítólagos kapcsolata többször adott alkalmat eszmecserére és a tények tisztázására. Az irodalmi vitákban Bogáthi Fazakas Miklós személye került előtérbe, akinek zsoldárfordítása nemcsak szombatosnak volt eleinte feltüntetve, hanem szerzősége is másra ruházva. Bogáthi azonban sokat nyert e tévedéssel, mert ha szépirodalmi műveivel a Toldy dicséretét nem is tudta megnyerni, de a helyzet tisztázása után zsoldárfordítása révén költői tehetsége teljes elismerésre talált s azóta — mondhatjuk — a tizenhatodik század irodalmának kedveltje lett. A szombatosok azonban ezzel szegényebbé váltak, mert az első magyar rímes zsoldárfordítás dicsőségétől elestek.

Mindamellettt énekköltészetük eléggé gazdagnak mutatkozik, amint Thúry munkájából látjuk s a reá fordított fáradságnak épen nem szabad kárba vesznie. S ezt nem a szombatos felekezet iránti érdeklődésből állítjuk, hanem a 16. és 17. század egyházi lírája szempontjából. Ez a magyar földön keletkezett vallás énekköltészetében hazai mintákat vett alapul és csak felfogásában különbözik kortbeli társaitól; hitbeli iránya lehet téves, de még a tévedésekben is található érdekelőt.

Thúry Zsigmond ezúttal irodalmi maradványaikkal csak könyvészeti szempontból foglalkozott, de itt lehető teljességre törekedett. A bevezetésben egy pár vonással tárgyalja a szombatosok történetét és kimutatja énekköltészetük fontosságát az irodalmi tanulmányozóra nézve. Igyekszik megokolni a codex elnevezést, de — ki kell jelentenünk — mégsem leszünk ugyanazon a véleményen, mint ő, mert a „kódex“ név megtéveszt s nem járulhatunk hozzá irodalmi fogalmaink összezavarásához. Nem lehet érv, hogy mások hasonlóképen tesznek, azoknál is hibáztatnunk kell, ha a régi puritán felfogást valljuk, hogy a tárgy önmaga s nem elnevezése teszi tiszteltté és érdemessé azt, amivel foglalkozunk. Véleményünk az, hogy a „codex“-nevet meg kell tartanunk a könyvnyomtatás koráig fennmaradt kéziratos magyar könyvek összefoglaló jelölésére.

Megemlékezik Thúry Bogáthi Fazakas Miklósról is. Tudjuk, hogy zsoltárfordításának legtöbb másolata a szombatos énekes könyvekben maradt fenn s Lugossy József — még akkor kevés Bogáthi-adat birtokában — szombatosnak ítélte és a Péchiének tartotta,¹ holott Péchi csak közvetítette, a Kornis Farkas házában találhatta a fordítást, ahol Bogáthi hosszabb ideig udvari pap és tanító volt, lemásoltatta és az ő révén elterjedt a szombatosok közt. Szerző Bogáthi életéről és zsoltárfordításáról értekezést ígér s Apocalipsis-magyarázatának kiadására is készül Sietnie kell, mert Bogáthival tudomásunk szerint többen is foglalkoznak. Igéri azonban Thúry a *teljes szombatos énekkészlet kiadását*, amit irodalmi embereink bizonyára nagy örömmel fogadnának. Nem ismerjük a Régi Magyar Könyvtár szerkesztésének belső ügyeit, de bizonyosan találnak módot a kiadás vállalására. Azóta, hogy Lugossy először kívánta a szombatos énekek kiadását, hatvan évnél több telt el, épen elég idő arra, hogy újból kívánhassuk és azt is mondhatjuk, sokkal több joggal.

A kézíratos szombatos könyvek leírása részletes és minden irányba kiterjedő figyelmet árul el. A felsorolásnál kor szerint halad és csak a könyv végén kénytelen irányától eltérni, mikor a nyomtatás közben kerül a kezébe 2—3 énekes könyv. Bő tartalmi ismeretet is ad, különösen az énekanyagra vonatkozólag. Az imádságokat mellőznie kellett, mert nem tartoznak irodalmi célja körébe. Végül az énekeket cím szerint is felsorolja (.97 dbt.) és mindeniknél megjelöli az előfordulás helyét.

Formai szempontból nem hallgathatjuk el egy kis megjegyzésünket. Leíró és száraz tárgyalását — ami jellemzője az ilyen természetű munkáknak — lírai helyek szakítják meg, amelyek élénkítik ugyan az előadást, de nem ide valók. Tudjuk a munkával járó vesződést, közönyt s több effélét, de miatta kifakadásunkat a nyilvánosság elé vinni nem érdemes. Terveinknek és a jövő feladatának pedig rövid előszóban a helye. De fáradozása, kitartó munkája érdemessé teszik Thúryt feladata elérésére s mi óhajtjuk, hogy a cél megvalósuljon, a szombatos énekek az irodalmi emberek és a tárgy iránt érdeklődők nagyobb csoportjának kezébe jussanak. Addig ez a bibliografiai összefoglalás is megteheti a maga szolgálatát.

Borbély Ferenc.

¹ Új Magyar Múzeum. 1850—51. II. köt.

„Lutheri és Kálvini vallásosság“. Irta Lic. Preuss János lipcsei egyetemi theol. magántanár. Fordította: Dr. Szlávik Mátyás eperjesi ev. theol. akad. tanár. Pozsony, 1913. Wigand K.

Ez a füzet különlenyomat a „Theologiai Szaklap“ 1913. évi 3—4 füzeteinek a 285—306 lapjairól. Célja nem az, hogy fölidézze a lezajlott prot. testvér harcokat. Ilyen irányú törekvés valóban ma nem is volna kor- és időszerű. A vallásnak s különösen a ker. vallásnak ma annyi külső ellensége van, hogy önmagunk elleni vétek volna testvérharcok fölidezésével gyöngíteni azt az erőt, amelyet korunk ellenséges áramlataival szemben egyöntetűen kellene értékesítenünk. Éppen ezért a fordító álláspontján, aki bevezető soraiban azt mondja, hogy a „Ballagi Mór lapjában még az unitáriusok mellett is volt védő szava, érthetetlennek találjuk, hogy „a két testvér prot. vallásfelekezetről“ beszél. Mert az ilyen kizárólagosságot jelző kifejezéseknek csak az lehet a tendenciája, hogy a protestantizmus fogalma egy olyan zárt testületet jelent, amelynek csak két egyház hívei lehetnek a tagjai. Már pedig ez a felfogás ellentétben van a protestantizmusnak mai értelemben vett lényegével s ellentétben van a közös célért folytatott küzdelem győzelmi kilátásaival. Mi azért mégis érezzük lelkünkben e testvéri közösséget. S ha nem is oly nagy készüllettel és számbeli súllyal, mint a két nagyobb testvér egyház, de erőnk mértéke szerint kész szívvel harcolunk a protestantizmus közös eszményeiért. Ez a megjegyzés sem értéktelen felfogásbeli harcok fölidézése céljából íródott.

Különben e füzetben igen alapos és mélyreható rajzát látjuk a lutheri és kálvini vallásosságnak. Ebből a rajzból is látszik, hogy Luther és Kálvin két különböző egyéniség volt s hogy az ők nyomukban megindult vallásos irányzat két külön prot. típust jelent. A két típus közötti különbség nagy része az *Isten és a világ viszonyának* eltérő felfogásából származik, amennyiben a lutheránusságban inkább az istennek a világban való „immanenciája“, a kálvinizmusban pedig annak a „transcendenciája“ domborodik ki. Ezért a Luther istenfogalma etikaibb, a Kálviné pedig az ótestamentumi merev istenfogalomhoz közeledik.

Ez elvi különbség részletes kifejtése után író a két vallási típusnak egyes jellemző sajátosságait ismerteti 6 pont alatt. 1. A *dogmatikai* különbségeket a prédestináció, a krisztológia, az urvasora s általában a kegyelem-eszközök eltérő felfogásában látja. 2. *Az egyházi élet többi különbségei* a szervezetben, a fegyelemben,

az istentiszteletben, a szeretetmunkásságban és a külmiszióban nyilvánulnak. 3. Az államhoz való viszonyban a lutheránusság passzív jellegű s a körülményekhez alkalmazkodni tudó, míg a kálvinizmus szabad s ura akar lenni az államnak. A kálvinizmus nem vonakodik a katonai hatalom igénybevételétől sem, amivel ószövetségi jellegét árulja el, míg a lutherizmus csakis a védelmi háborút engedi meg s ezért jobban megközelíti az evangéliumot. 4. Gazdasági élet tekintetében a kálvinizmus sokkal inkább alkalmazkodik az élet igényeihez, mint a lutherizmus s ezért elősegíti a kereskedelmet és kifejlesztette a kapitalizmust, míg a lutheránusság inkább a lelki javak keresését ajánlja. 5. A házasságot illetőleg Kálvin tiszteletet és becsülést, Luther pedig szeretetet követel, sőt a gyermekek is kedvesebbek Luther, mint Kálvin előtt. 6. Művészeti téren „a lutherizmus toronymagasságyira föltte áll a kálvinizmusnak“. Ezt bizonyítja író a két irányzatnak az éneket, a képzőművészeteket, a költészetet és zenét illető felfogásával.

Végül még egy érdekes kérdést teszen fel a szerző: „Milyen belső viszonyban van a prot. vallásosság kettős alakja azzal a római kath. egyházzal, amelyből kinőtt?“ Erre a kérdésre ezt feleli: „A lutheránusság a ferenc- és dömésrendi mystika, a kálvinizmus ellenben a kath. világuralom evangéliumi folytatása, sőt utóbbi a jezsuita rend párhúzáma“. Az első *Assisi Ferencben*, az utóbbi *Lojola Ignácban* jutott klasszikus kifejezésre. A lutheránusság könnyen hajlik a pantheizmus, a kálvinizmus pedig a deizmus felé. Észszerű és célszerű volna-e hát a két vallási típus uniója? Író tiltakozik ez ellen, mert a „központosítás“ nem ac új erőt az evangéliumnak, de azért is, mert a „luth. vallásosság vallásos tárgyi értékét tekintve, föltte áll a kálvinizmusnak s így azok nem egymás mellé, hanem előbbi utóbbinak föléje helyezendő“. A kálvinista Isten dicsőségét munkálja, a lutheránus pedig az „Istenben való életet“ keresi.

A protestantizmus eme két fő alakjának ilyen bemutatása tanulságul szolgálhat arra nézve, hogy egyik a másiktól átvegye azt, ami jó, hogy az evangéliumi ideált annál jobban megközelíthesse. S ha a belső unió köztük meg nem is valósítható, de egyéniségük megtartása mellett annál biztosabban szövetkezhetnek közös külső ellenségeik ellen. A fordító elismerésre méltó munkát végzett ez alapos tanulmánynak magyarrá való átültetésével.

Vári Albert.

Molnár Oszkár: Bevezetés a gyermektanulmányba.

Kolozsvár, 1913. Ára 1-20 K.

A kolozsvári áll. tanítóképző intézet pedagógia-tanára a fenti címmel egy tanulságos füzetet bocsátott közre, amely tulajdonképen a „Család és Iskola“ különlenyomata. A pedológia irodalmában kellő tájékozottsággal rendelkező szerző célja az, hogy rövid tájékozást nyújtson a gyermektanulmány történeti fejlődése és fogalma, módszerei és felosztása tekintetében. A tudomány meghatározásában mutatkozó zavart történeti áttekintéssel igyekszik eloszlatni, amelynek rendjén rámutat a különböző országokban való elterjedésére. Azután ismerteti azokat a módszereket, melyeket a gyermektanulmány terén eddig alkalmazni próbáltak s abban látja egyik főnehézséget, hogy az introspectiót nem használhatja. Végül végig tekint azokon a törekvéseken, melyek napjainkban a pedológia művelését tűzték célul s ezek között a magyar törekvések jelentőségét önérettel emeli ki. Nem elfogult ez új tudománnyal szemben. Meglátja alapvető kérdésekben az elméleti megalapozottság hiányát. Érzi, ismeri kiforratlan, befejezetlen voltát, de azért helyesen jó hatást vár tőle az elméleti és gyakorlati pedagógiában egyaránt, sőt némi hatását egyben-másban már is észleli. Neveiéssel foglalkozók haszonnal fogják olvasni e füzetet.

Az akaratszabadság problémája. Irta *Fejes Áron*, igazgató-tanár. A kérdés tárgyalásában filozófiai, pedagógiai, teológiai és szociológiai szempontok érvényesülnek. Ára: fűzve 3 korona, díszkötésben 4 korona. Tanítók, tanárok, lelkészek 50% kedvezmény mellett rendelhetik meg *Nagyenyeden*, a szerzőnél, ha a pénzt a portóköltséggel együtt (20 fillér, ajánlva 45 fillér) előre beküldik.

László Gyula: A testgyakorlatok socialpaedagogiai jelentősége. Különlenyomat a budapesti Orvosi Ujság tudományos közleményeiből. Budapest, 1913. Főgimnáziumunk tornatanárának a kolozsvári tanári körben 1913. április hó 24-én tartott előadását tartalmazza.

Pap Domokos: Torda és környéke. Turista kalauz. II. kiadás. Torda, 1913. A Tordai Székely Társaság kiadványa. Turisták, tanulmányi kirándulást vezető tanárok sok hasznát vehetik ennek a kis füzetnek, amely Torda város látnivalóit és az Aranyos völgyét vonzó módon ismerteti.

Borbély Ferenc, Gyulai mint aesthetikus. Értekezések a kolozsvári m. kir. Ferencz József Tudomány Egyetem irodalomtörténeti szemináriumából. I. szám. Kolozsvár, 1912. 8-r. 118 l.

Doktori értekezés, melyet főgimnáziumunk fiatal óraadó tanára írt, Gyulai kritikai működésének történeti fejlődését fejtegetve s a végén összegezve esztétikai nézeteit. Gyulai helyét igyekszik alapos készültséggel irodalmunkban kijelölni és megállapítani s nézetei forrásait és eredetiségét.

KÜLÖNFÉLÉK.

A Protestáns Szemle új szerkesztője. A „Protestáns Szemle“ f. évi első füzetében az új szerkesztő, Ravasz László, beköszöntőjében a protestántizmusnak oly szép és messze kiható értelmezését adja, amely méltán figyelmet érdemel s minden vallásos, szabadelvűen gondolkozót örömmel tölthet el. Csak az a kérdés, hogy megfelel-e ez az értelmezés a protestáns elnevezésnek, fedie-e annak történeti származását, úgy szólva, az egyháztörténeti könyvekben történt anyakönyvezését? Mi szívesen vesszük ezt az értelmezést. De vajjon fedie-e ez a kálvinizmust, amelyre a reformátusok oly gyakran hivatkoznak; sőt egy részök magokat tartják a protestántizmus letéteményeseinek, kizárólagos képviselőinek? Mert ismeretes dolog, hogy vannak, akik minket unitáriusokat sem ismernek el protestánsoknak s a Magyar Protestáns Irodalmi Társaságból is kizártak volt. Vajha teljesedésbe menne Ravasz Lászlónak beköszöntőjében a protestántizmusról adott értelmezése s a mivel azt végzi, megtalálná ahhoz a szíveket is, a kik meghallgassák.

Államtitkárváltozás a közoktatási minisztériumban. Benedek Sándor, a közoktatási minisztérium politikai államtitkára a közigazgatási bíróság másodelnökévé neveztetvén ki, megvált állásától s helyét *Ilosvay Lajos*, műgye-
tomi tanár, a magyarlápósi kerület orsz. képviselője foglalta el. Tisztelettel üdvözöljük az új államtitkárt, aki intézetünkben tett érettségi vizsgálatot s hálóját egy néhány évvel ezelőtt egy alapítvány tevésevel fejezte ki az intézet iránt. Hisszük, hogy elismert széleskörű tudományos műveltsége és nemes egyénisége működését áldásossá teszi a magyar kulturára. A közoktatásügy terén több nagyfontosságú kérdés vár megoldásra. Hogy csak egy néhányat említsünk, ott van az új egyetemek szervezése, a testi nevelés, a tanárképzés, a középiskolai tanterv reformja, amely az újabb kor felfogása szerint szükséges, nagyobb átalakítást igényel. Ezek mélyreható és sokféle vonatkozásukban kényes kérdések, melyeknek megoldásához hazánk kulturális haladása és a jövő nemzedék erkölcsi és intellektuális érdekei fűződnek. Reméljük, hogy e személyi változások e fontos kérdéseknek előnyére válnak.

Az adminisztratív államtitkárságra gróf Klebelsberg Kunó közigazgatási bíró neveztetett ki. Egy harmadik államtitkári állás is szerveztetett, melyre Madách Emánuel min. tanácsost léptették elő.